

**An International Multidisciplinary
Quarterly Research Journal**

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal

ISSN 2277 - 5730

Volume - VIII, Issue - I, January - March - 2019

AJANTA

Impact Factor - 5.5 (www.sjifactor.com)

Is Hereby Awarding This Certificate To

प्रा. डॉ. संगीता मुंढे

As a Recognition of the Publication of the Paper Entitled

मराठी साहित्याचे सामाजिक योगदान

Ajanta Prakashan

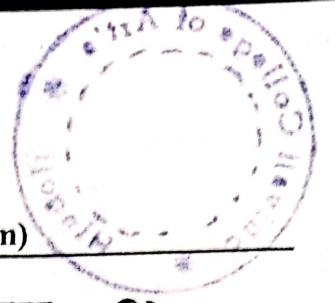
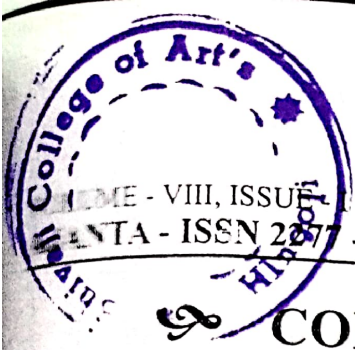
Jaisingpura, Near University Gate,
Aurangabad. (M.S.) 431 004

Mob. No. 9579260877, 9822620877

Tel. No. (0240) 2400877,

ajanta1977@gmail.com, www.ajantaprakashan.com

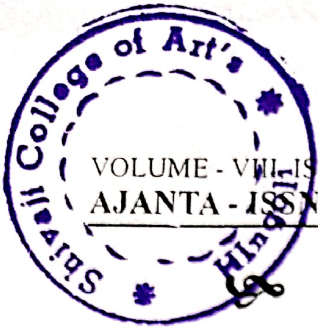
Editor : Vinay S. Hatole

VOLUME - VIII, ISSUE - I - JANUARY - MARCH - 2019
ISSN - 2277-5730 - IMPACT FACTOR - 5.5 (www.sjifactor.com)

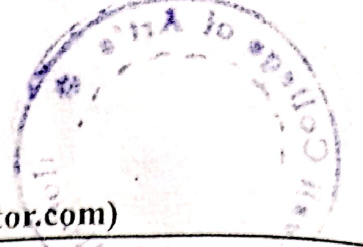
CONTENTS OF MARATHI PART - III

क्र.सं.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१	भास्कर चंदनशिव यांच्या कथेची भाषाशैली प्रा. दिलीप भिसे	१-४
२	बहिणाबाईच्या कवितेतील अहिराणी बोलीभाषा प्रा. भैरवी कावरे	५-९
३	आसाराम लोमटे यांच्या 'आलोक' कथासंग्रहाचे भाषिक विशेष सखाराम शहादेव शिंदे डॉ. गणेश मोहीते	१०-१३
४	'आंधाचं कारटं' या आत्मकथनातून व्यक्त झालेली बोली प्रा. डॉ. कल्याण गोपनर	१४-१७
५	बोलीभाषेचे साहित्याला योगदान प्रा. डॉ. शिंदे जी. व्ही.	१८-२१
६	बोलीभाषेचे साहित्याला योगदान ज्ञानेश्वर अशोकराव कदम	२२-२५
७	बोलीभाषेतील एक कविता : शब्द प्रा. डॉ. शंकरानंद येडले	२६-२८
८	स्त्री गीतातून व्यक्त होणारा सामाजिक सांस्कृतिक परिवेश प्रा. जगदाळे किरण आगतराव	२९-३४
९	ग्रामीण साहित्याची भाषा आणि जागतिकीकरण प्रा. डॉ. कोतमे धिरजकुमार सत्यकाल	३५-३७
१०	शंकर पाटील यांच्या कथेतील बोली भाषा प्रा. गजलवार रमाकांत काळबाराव प्रा. कातकडे केशव श्रीरंग	३८-४१
११	लोकगायक : वासुदेव प्रा. गणेश सावजी	४२-४७
१२	बोली आणि भाषा : मराठीचा कालांतर, स्थित्यंतराचा इतिहास प्रा. रमेश रिंगणे	४८-५२

VOLUME - VII - ISSUE - I - JANUARY - MARCH - 2019

AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 5.5 (www.sjifactor.com)

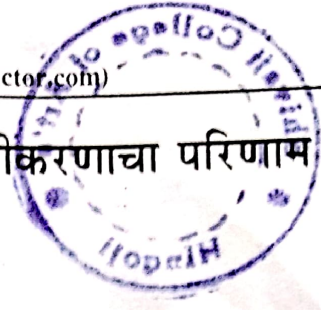
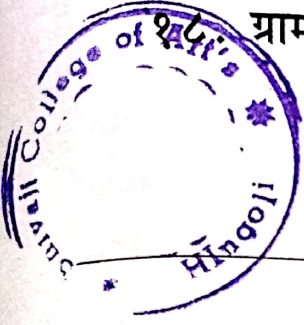

CONTENTS OF MARATHI PART - III

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१३	श्री. म. माटे यांच्या कथेतील बोलीभाषा डॉ. लहू दिगंबर वाघमारे	५३-५७
१४	परभणी जिल्ह्यातील मराठी बोलीभाषा : एक अभ्यास डॉ. भारत विठ्ठलराव शिंदे	५८-६१
१५	लोकजीवनाचे संचित बोलीभाषेत डॉ. ज्ञानेश्वर को. गवते	६२-६६
१६	प्रदेश विशिष्ट बोलीचा वाङ्मयीन अविष्कार : 'गावठाण' डॉ. योगिता आशुतोष पाटील	६७-७३
१७	मराठी ग्रामीण कादंबरीतून येणारी मराठवाडी बोली डॉ. माधव जाधव	७४-७८
१८	ग्रामीण साहित्यातील बोलीभाषावर जागतिकीकरणाचा परिणाम प्रा. डॉ. संगिता मुंढे	७९-८२
१९	महाराष्ट्रातील बोलीभाषा संस्कृतीचा आरसा ! डॉ. राखी सिद्राम सलगर	८३-८६
२०	लोकसाहित्याचे वाहक बोलीभाषेच्या निमित्ताने वऱ्हाडी बोलीभाषेतील लोकसाहित्य एक आकलन प्रा. डॉ. भगवान जे. साबळे	८७-९१
२१	जागतिकीकरणाचा मराठी बोली भाषेवरील प्रभाव प्रा. डॉ. तुळशीराम उकिरडे	९२-९५
२२	ग्रामीण, दलित कादंबरीतील बोलीभाषा प्रा. डॉ. गोपीनाथ प्रा. बोडखे	९६-१००
२३	ग्रामीण कादंबरीतील ऊसतोड कामगार : अस्सलबोली भाषेचा आविष्कार प्रा. डॉ. केशव आलगुले	१०१-१०८
२४	आदिवासींच्या बोली आणि सांस्कृतिक संदर्भ प्रा. डॉ. राजेश धनजकर	१०९-११५
२५	सामाजिक भाषा संरचनेवरील जागतिकीकरणाचा प्रभाव डॉ. प्रदीप औजेकर	११६-११९

Lecturer

Shivaji College, Hingoli
Ta. & Dist. Hingoli (MS.)

ग्रामीण साहित्यातील बोलीभाषावर जागतिकीकरणाचा परिणाम

प्रा. डॉ. संगिता मुंढे

मराठी विभाग, शिवाजी महाविद्यालय, हिंगोली.

आज जीवनाचे असे एकही क्षेत्र नाही जिथे जागतिकीकरणाचा परिणाम झालेला नाही. जग एक खेडे बनले आहे असे म्हटले जाते. 1990 नंतर खऱ्या अर्थाने जागतिकीकरणाला सुरुवात झाली. जागतिकीकरणाचा खुप मोठा प्रभाव साहित्य आणि बोली भाषावर पडला आहे. प्रामुख्याने 1960 नंतर मराठी साहित्यात निर्माण झालेले ग्रामीण, दलित, आदिवासी, स्त्रीवादी हे प्रवाह आशय आणि अभिव्यक्त्या बाबतीत वेगळे ठरतात. या प्रवाहाचं ठळक वैशिष्ट्ये म्हणजे त्यांनी वापरलेली भाषा होय. त्यांची नित्याची बोली हीच त्यांच्या साहित्याची भाषा बनली आहे. त्यामुळे या साहित्यात एक सहजता व जीवनानुभवाची अस्सलता आहे. भाषा म्हणजे निव्वळ विचारविनीमयाचं साधन नसतं तर त्या त्या समाजाचं अनेक वर्षांचं ज्ञान, सांस्कृतिक संचित असतं. म्हणूनच भाषेला सामाजिक संस्था असे म्हटले जाते. डॉ. गणेश देवी यांच्या मते, "संस्कृतीची भाषा हीच एकमेव अभिव्यक्ती आहे, एवढच नाही तर संस्कृती आणि भाषा या वेगवेगळ्या गोष्टी नाहीत तर त्या एकच आहेत आणि सारख्याच आहेत, असा एक सर्वमान्य दृष्टिकोन आहे."¹ त्यामुळे मानवी संस्कृतीचं वहन भाषेतून होत असते. समाजामध्ये झालेले बदल त्या त्या समाजाच्या साहित्यातून म्हणजेच भाषेतून व्यक्त होत असते. जेव्हा मुद्रनकला अस्तित्वात नव्हती तेव्हा देखील माणूस आपल्या भावभावना आपल्या बोलीतून व्यक्त करत होता. त्यातूनच लोकसाहित्याची निर्मिती झालेली आहे. काळ जसजसा बदलत गेला तसतसे मानवाने प्रगतीचे अनेक टप्पे गाठले. लिपीचा शोध देखील त्यापैकीच एक होय. आपले सांस्कृतीक संचित, ज्ञान पुढच्या पिढीपर्यंत जावे म्हणून ते लिपीबद्ध केले गेले. मराठी साहित्याचा विचार केला तर मोठ्या प्रमाणावर साहित्य निर्मिती मराठी भाषेतून झालेली पाहायला मिळते. महामुभाव पंथामध्ये चक्रधरांनी आग्रहपूर्वक सामान्यांची बोली असलेल्या मराठी भाषेचा धर्म भाषा म्हणून स्वीकार केला. नंतर संत संप्रदायामध्ये मोठ्या प्रमाणावर साहित्य निर्मिती झालेली पाहायला मिळते. शिवकाळात मराठी ही शासनव्यवहाराची भाषा बनली. यादवकाळ, शिवकाळ, पेशवेकाळ, बहामनीकाळ व आग्लकाळ असे मराठी भाषेच्या विकासातील काही टप्पे मानता येतील. स्वातंत्र्योत्तर काळात शिक्षणाचा प्रसार सर्वदूर झाला खेड्यापाड्यातील तरुन शिक्षण घेवू लागला. आपले जीवनानुभव साहित्यातून व्यक्त करू लागला त्यातूनच ग्रामीण, दलित, आदिवासी, स्त्रीवादी असे नव प्रवाह निर्माण झाले. मानवी जीवनात जसजसा बदल झाला तसतसा साहित्यातही बदल झालेला पाहायला मिळतो. साहित्य म्हणजे जीवनाचे प्रतिबिंबच असते.

1990 नंतर भारतांने खुल्या आर्थिक धोरणाचा स्वीकार केला आणि जगभरातील वस्तू घराघरात जावून पोहोचल्या. मोठ्या प्रमाणावर दळणवढणाची साधने वाढली. खेडोपाड्यातील अनेक परंपरागत

व्यवसाय बढले. पोटापाण्याच्या शोधात गावाकडून लोक शहराकडे स्थलातरीत झाले. खेडी ओस पडत चालली. महानगराची आसमार वाढ झाली. अनेक नवीन प्रश्न महानगरात निर्माण झाले. वेगवेगळ्या भुप्रदेशातून अनेक भाषिक लोक शहरात आल्यामुळे तिथे बहुभाषिक संस्कृती उदयास आलेली पहावयास मिळते. त्यातूनच एक वेगळीच भाषा शहरात निर्माण झालेली दिसते. जागतिकीकरणाची भाषा म्हणून इंग्रजी भाषेला असलेलं महत्त्व, इंग्रजी माध्यमांच्या वाढत्या शाळा, लोकांच्या मनात असलेला आपल्या बोलीभाषेबद्दलचा न्यूनगंड, त्यातून इंग्रजी भाषेचं व संस्कृतीचं अंधानुकरण. यातूनच शहरामध्ये हिंदी, इंग्रजी व त्या त्या समाजाची बोली यातून एक वेगळीच भाषा उदयास आलेली दिसत आहे. या भाषेचं दर्शन आलीकडच्या काळात निर्माण झालेल्या साहित्यातून घडते.

डॉ. गणेश देवी यांच्या मते, "जेव्हा एखाद्या समाजालाच असं वाटायला लागतं की त्याला उदरनिर्वाहासाठी दुसऱ्या भाषेत शिक्षण घेणं गरजेचं आहे, तेव्हा तो समाज नवीन भाषिक परिस्थिती स्वीकारायचा निर्णय घेतो. म्हणूनच जन्मताच असे काही आहे का, की ज्यामुळे जगातल्या भाषिक वारशाचा न्हास होतो आहे. ही प्रकिया भाषिक संहाराला चालना देते आहे का याचा विचार आत्ताच करणे प्रसंगोचित ठरेल. तशीच परिस्थिती असेल तर मानवी भाषांचे भवितव्य संकटात आहे हे मान्य करावे लागेल." हा गणेश देवी यांनी दिलेला इशारा मराठी भाषेच्या बाबतीत गाभिर्याने घ्यावा लागेल. जागतिकीकरणाच्या काळात अनेक बोली भाषा नष्ट पावतांना दिसत आहेत. अल्पसंख्य समुहाच्या बोलीचा न्हास वेगाने होत आहे. भाषा म्हणजे निव्वळ विनिमयाचं साधन नसते तर हाजारो वर्षांची त्या त्या मानव समुहाची संस्कृती, ज्ञान असतं.

बदलत चाललेल्या ग्रामीण जीवनाचं चित्रण आजचे ग्रामीण साहित्य करत आहे. पण जागतिकीकरणामुळे बदललेल्या खेड्याचे सर्वकंश दर्शन आजचे ग्रामीण साहित्य घडवते असे म्हणता येत नाही. ज्या पिढीची नाळ आपल्या बोलीशी घट्ट होती, ग्रामीण जीवनाशी निगडीत होती त्यांनी आपले जीदनानुभव साहित्यातून व्यक्त केले मात्र अलिकडच्या काळात परकीय भाषेचं वाढतं स्तोम, पाश्चात्य संस्कृतीचं अंधानुकरण त्यामुळे बोलीशी आणि ग्राम जीवनाशी झालेली फारकत यामुळे सकस असं ग्रामीण साहित्य फारसं निर्माण झालं नाही. जागतिकीकरणामुळे ग्रामीण जीवनावर झालेला सर्वकंश असा बदल काही लेखकांनी चित्रित केला आहे त्यामध्ये बालाजी मदन इंगळे, अविनाश साळापुरीकर (कुठल्याही विरामचिन्हाशिवाय), संतोष पवार (पिढीपेस्तर प्यादेमात), श्रीकांत देशमुख (बोलावे ते आम्ही), सदानंद देशमुख (बारोमास), नामदेव माळी(छावणी), आसाराम लोमटे (आलोप), राजन गवस (ब बळीचा), बाबाराव मुसळे (आर्त, हाल्या हाल्या दुदू दे), इंद्रजित भालेराव (टाहो), केशव देशमुख (अनवाणी चालणारे पाय), कल्पना दुधाळ (सीझर कर म्हणतेय माती), कृष्णा खोत (गावठाण), अशोक कोळी (कुंधा), राजकुमार तांगडे (आकडा), पी. विठ्ठल (माझ्या वर्तनाची नोंद), द.तु.पाटील, प्रवीण बांदेकर, कैलास दौंड(अंधाराचा गाव माझा), अजय कांडक, ऐश्वर्य पाटेकर, राजय इंगळे इ.साहित्यिक जागतिकीकरणामुळे बदललेली खेडी, शेतकऱ्यांच्या जीवनाची झालेली वाताहत आपल्या साहित्यातून व्यक्त करत आहेत. बदललेल्या जीवनावरोबरच भाषाही बदलली आहे. दिवसाची सुरुवातच ब्रश, पेस्ट, शॅम्पू, ट्यूब, लाईट, बल्ब, पेन,

टेबल, ग्लास, शर्ट, पॅन्ट, किचन इत्यादी परकीय भाषेतील शब्दांनी होते. इंटरनेट घराघरात जावून पोहोचले आहे त्यामुळे मोबाईल, एस.एम.एस., मेमरी, फोल्डर, मिस कॉल, मेमरी कार्ड, रिम कार्ड, रेंज, बॅलन्स, बॅटरी इत्यादी कितीतरी शब्द मराठी भाषेत रुळले आहेत. हे एकप्रकारचे भाषिक आक्रमण आहे. त्यातूनच सांस्कृतिक गुलामगिरीचा धोका संभवतो. आपण आपली भाषा टिकावी व ती वाढावी यासाठी काहीच प्रयत्न करत नाही. या बाबतीत राजन खान म्हणतात, "आपण भाषेबद्दल वृथा बडबड करणारे लोक आहोत. प्रत्यक्षात भाषेबद्दल आपण कृतिशून्य लोक आहोत, हे गेल्या पन्नास वर्षात सिद्ध झाले आहे. " इंग्रजी आणि मराठी भाषेच्या संबंधाबद्दल पुढे ते म्हणतात, "इंग्रजी भाषेने मराठी भाषेवर कधीही चढाई केली नाही. तर मराठी भाषेतल्या लोकांनी इंग्रजीचा अंगीकार केलाय."³ यातून मराठी भाषिक लोकांची मानसीकता लक्षात येते. मराठी भाषेमध्ये व जीवनामध्ये झालेला हा बदल ग्रामीण साहित्यातून चित्रित झालेला आहे.

खेडयाची संस्कृती ही प्रामुख्याने कृषी प्रधान संस्कृती असते, पण जागतिकीकरणाने ही संस्कृती पूर्णपणे उदध्वस्त झाली आहे. खेडयातील प्रेम, करुणा, जिद्दाळा, ममता, माणूसकी या भावना हद्दपार होतांना दिसत आहेत. इंदजित भलेराव आपल्या कवितेत म्हणतात,

"जागतिकीकरणाच्या ऐझीनचा डब्बा

कुणी धुतला माझ्या निर्मळ गंगेत

निरागस विहार करणाऱ्या नाकात

कुणी आणून कोंबला अचानक आकांत"⁴

यातून जागतिकीकरणामुळे झालेली शेतीची आणि शेतकऱ्यांच्या जीवनाची वाताहत व्यक्त केली आहे.

शहरामध्ये सुखसोई व्हाव्यात म्हणून खेडयाचं शोषण केलं जातं याचं चित्रण कैलास दौंड यांच्या कवितेतून येते.

"माझ्या गावाच्या माथ्याव

फिरतसे पवनचक्की

आणि गावातली विज

मिळे शहराशी नक्की"⁵

गावामध्ये लोकांना बाराबारा तास लोडशेडींग सहन करावी लागते. सगळ्याच जीवनावश्यक वस्तूसाठी खूप कष्ट सोसावे लागतात म्हणूनच शहराचं आकर्षण वाढत आहे आणि खेडी ओस पडत चालली आहेत. टि.व्ही. इंटरनेट घराघरात पोहचले आहे. नवीनच संस्कार मुलांवर होत आहेत. पाश्चात्य संस्कृतीचं अंधानुकरण, चंगळवादी वृत्ती वाढत चालल्याचे चित्रण अजय कांडर यांनी 'हत्ती इलो' या दीर्घ कवितेतून केले आहे.

"माणसांनी पिढ्यांनं पिढ्या

जपलेलं लोकसंचीत

Lecturer

Shivaji College, Hingoli
Tal. & Dist. Hingoli (MS.)

ती जागते हत्तीच्या जागमनाने प्रदूषित झाली
माणसोनी जागली ज्या झाडांना वर्षानुवर्ष जिव्हाळा
वाढविली ममतेची माया देत
ती झाडेच भुईसपाट झाली
आता हत्ती ज्या भूमीला स्पर्श करतोय
ती भूमीच नापीक होवू लागली
बीजाने अंकुरण्याचे सोडून दिले
फुलांनी फुलण्याचे सोडून दिले.*⁶

या रूपकात्मक कवितेतून जागतिकीकरणाचे ग्रामजीवनावरील परीणाम लक्षात येतात. निसर्गाची प्रकियाच जागतिकीकरणाने नाकारली आहे. भूमी पिकवण्यापेक्षा तिचा वापर उद्योगधंद्यासाठी मोठ्या प्रमाणावर होत असल्याची खंत वरील कवितेतून व्यक्त झाली आहे. शेती, माती, आणि संस्कृतीपासून माणूस कसा दूर जात आहे याचे दर्शन ही कविता घडवते.

कवितेबरोबरच मराठी ग्रामीण कथा आणि कादंबरीतूनही बदलत चाललेल्या ग्राम जीवनाचं चित्रण अनेक लेखकांनी सामर्थ्याने केले असले तरी बरच काही बाकी आहे असच म्हणावं लागतं. जागतिकीकरणाने खेड्याचे सांस्कृतीक संचीत बदलले, भाषा बदलली. त्यांचेच संस्कार आजच्या साहित्यिकावर होत आहेत. त्यातूनच त्यांचे अनुभवविश्व, भाषा, आकलन, संस्कृती बदललेली दिसते.
संदर्भ

१. डॉ. देवी गणेश, लोकराज्य, फेब्रु. 2014, माहिती व जनसंपर्क माहसंचालनालय, महाराष्ट्र शासन, मंत्रालय, मुंबई. पृ. 18
२. तत्रैव पृ. 21
३. खान राजन, लोकराज्य, फेब्रु. 2014, माहिती व जनसंपर्क माहसंचालनालय, महाराष्ट्र शासन, मंत्रालय, मुंबई. पृ. 31
४. भालेराव इंद्रजित, टाहो, प्रतिभास प्रकाशन, परमणी, तिसरी आवृत्ती 2008 पृ. 31
५. दौंड कैलास, अंधाराचा माझा गाव, मिरा बुक्स अँड पब्लिकेशन, औरंगाबाद. प्र. आ. पृ.57
६. कांडर अजय, हत्ती इलो, शब्द पब्लिकेशन, मुंबई. प्र. आ. 2012 पृ. 70

Lecturer
Shivaji College, Hingoli
Tq. & Dist. Hingoli (MS.)